

אודות ביאת המשיח לגאולת ישראל, ועל בנין בית המקדש השלישי העתיד להיבנות לי בב"א. ב'שער הכולל' זה, ייחד רבינו יריעה רחבה בענין גדולת ומעלת ישיבת ארץ ישראל, ובכך לימדנו את מידת חביבותו לארץ ישראל, ולישיבה באדמתה הקדושה.

גם בצוואתו הידועה, האריך בדברים על רצונו העז שהיה בקרבו כל הימים לעלות לארץ הקודש, לחון את עפרה ולהתיישב בה^ל. ואף כי לא עלתה מחשבתו בידו, ולא זכה להתגורר בה, היה מרבה לפעול ולהפעיל למען יושביה, וגייס כספים רבים למען עניי ארץ ישראל. בין היתר הרחיק לנדוד עד גרמניה, שם אסף כספים עבורם.

פעולותיו אלו היו נחשבות כ'עבירה' בארץ גרמניה, שחוקיה אסרו להוציא כספים מתחומי המדינה, וגם גיוס תרומות אלו נחשבו בעיני אנשי החוק כהתארגנות נגד המולדת. אך רבינו לא שת ליבו לכך, ולא חדל לרגע מלפעול למען יושבי הארץ. אנשי השלטון כעסו מאוד על רבינו, ובהיותו בעיר המבורג אסרוהו למשך שנה וחצי בשבי על 'פעולותיו האסורות'. בכך חשבו להפחיד את רבינו ולגרום לו להפסיק את מעשיו אלו, אולם מזימתם לא צלחה, ותיכף ומיד כאשר שוחרר רבינו ממאסרו המשיך ביתר שאת את מגוון פעולותיו למען יושבי ארץ ישראל, ואף הוסיף כהנה וכהנה בגיוס כספים ובתמיכה בעניי הארץ.

את אהבתו המיוחדת לארץ ישראל היטיב לבטא גם בסוף צוואתו, בהתייחסו לבניו (צוואת רבינו סי' מז): **'בניי אהוביי, תשוקתכם תהיה בתמידות ליסע לארץ הקדושה, ובודאי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, והובא בספרים אם אין מוסכם בלב אדם הישראלי בתכלית ההסכמה שבודאי קודם שימות יראה לשום פעמיו לנסוע לארץ הקדושה למות שם, עונשו מרובה רחמנא ליצלן, ובודאי אם לא יהיה תשוקת האדם בתמידות לזה, לא יהיה גם כן הסכמה בליבו בזה, לכן בניי אהוביי ברו לבבכם בזה ולה' הישועה'.**

"כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדָרֵשׁ אֱלֹהִים" (שמות יח טו)

רבינו ישב על כסא הנהגת העיר הוראדנאלט, השיב דבר הלכה למבקשי תורה, ופסק על השאלות שהתעוררו בענייני הציבור. כל גווני קהילות הקודש היו מעריצים את רבינו ללא סייג, והיו סרים למשמעתו בכל אשר יצא מפיו.

לז. לענין זה חיבר פרק מיוחד תחת השם 'ביאור בנין הבית שבספר מלכים ובנין העתיד שבספר יחזקאל'.
לת. רבינו נקט שם שיטה הלכתית, שחובת יישוב ארץ ישראל היא 'חובת גברא' המוטלת על כל אחד ואחד מישראל.

לט. קובץ תורני 'ארוממך' (תשס"א גליון י"ז, עמ' 16), וראה גם ב'אוצר הספרים' ל"א בן יעקב (וילנא

יושבי עירו הוראדנא התבשמו בריחו הטהור, והסתופפו בעונג רב תחת צל כנפיו. השפעתו עליהם לא ניתנת לתיאור, וכל יושבי המקום היו מחפשים את קרבתו ומבקשים לקבל עצה והדרכה מפיו. רבינו, שלא חסך מעצמו מאמץ כלשהוא במקום שיכול היה להועיל לאחרים, נטל על עצמו את עול הציבור באחריות גמורה, קבע להם הליכות קודש על פי מסורת הדת, והנהיג את הקהל בדרך התורה.

תקנות שהתקין רבינו בקרב יושבי עירו, נשארו בתוקפם למשך שנים רבות, ואפילו מנהגים שונים שנהג עימם נשתמרו אצלם לדורותי¹. מלבד זאת הקימו בני העיר הוראדנא 'קלויז' [-בית מדרש ובית כנסת] לתורה ותפילה, על שמו של רבינו זי"ע, שעמד על תילו במשך שנים רבות².

"אָבד חֲסִיד מִן הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁר בְּאֲדָם אֵין" (מיכה ז ב)

רבינו נלקח לבית עולמו ביום י"ח לחודש אדר ב', שנת תקנ"ד (1794 למניינם). ונקבר בבית הקברות החדש בעיר הוראדנא.

את נוסח המצבה שעל קברו הכתיב רבינו בעצמו, כאמור. בצוואה שהשאיר לעוסקים בקבורתו ציוה לחרוט את התיבות: **אלכסנדר זיסקינד בהר"ר משה הנולד מאשה רבקה, עובד ה' ית"ש**, וכך אכן חרות על לוח המצבה שמעל ציונו הקדוש.

עוד ביקש בצוואתו זו, שיניחו סביב קברו מקום ריק של ד' אמות בכל צד, שלא ייקבר שם אלא מישהו שהוא צדיק גמור, ושהיה רגיל ללמוד בחיבור 'יסוד ושורש העבודה'. ובענין זה מסופר כי כאשר נפטר הרה"ק רבי נחום [ב"ר עוזיאל] - ה'שמש' הצדיק של הקלויז בהוראדנא, שהיה נודע במעשים מופלאים והיה

תר"מ, עמ' 226), אמנם יש זעות רבות בין חוקרי התקופה ההיא הסוברות שרבינו לא שימש בכהונת 'רבנות' ממש, אלא רק היה נחשב כגדול בעירו, וזאת בהסתמך על לשון צוואתו (סי' כ"ד) 'שלא תקבלו עליכם שום התמנות היינו שלא תהיו בקהל כלל, לא ראשים ולא מנהיגים' וכו'. [אמנם זה ודאי שבנו רבי אריה זצ"ל, אשר כיהן תחתיו, שימש ברבנות של ממש בעיר הוראדנא (עיר גיבורים עמ' 75) וראה עוד להלן].

מ. כמו: תקנתו בעיר שיאמרו 'ויתן לך' במוצאי שב"ק בזוגות, שנים מתוך סידור אחד, כך שכל אחד יברך את רעהו, כמו כן היו שרים את הפיוט 'לכה דודי' בניגון שהלחין רבינו [מעדותם של בני העיר עולה כי עד לאחרונה עוד היו מזמרים את הניגון הזה בקלויז (-בית הכנסת) המרכזי של העיר] (קובץ 'ליטא' [פנקס בירז], לתולדות חיי התורה והחסד של קהילות הקודש בליטא, חלק א' עמ' 38).

מא. בספר תולדות מנחם (עמ' 46) מובא שהרה"ק רבי נחום יפה זצ"ל, בעמח"ס שו"ת מהר"ן יפה, היה 'קובע עיתותיו ורגעיו קודש לה' בקלויז רבתא של הקדוש רבי אלכסנדר זיסקינד בעמח"ס 'יסוד ושורש העבודה'...!

דבוק ברבינו זי"ע בכל ימי נפשו, הוצע להניחו בסמוך לציונו של רבינו, מאחר ושתי התנאים שהוזכרו בצוואתו קוימו באיש קדוש זה. [אולם בסופו של דבר לא התקבלה ההצעה, מאחר וחשש עלה בליבם של בני העיר, שמא ייחשב הדבר לפגיעה בכבודם של גדולי וצדיקי העיר שנפטרו עד כה, ולא זכו להיקבר בסמוך לקברו של רבינו זי"ע. ללמדך כמה חשובה היתה בעיניהם הקבורה בסמיכות לציונו של רבינו].

עובדה נוספת נקשרת בצוואתו זו של רבינו, שיש בה דבר פלא עצום. רבינו הוסיף בצוואתו זו והורה לאנשי אנשי ה'חברא קדישא' לנהוג עמו לאחר פטירתו בדרך זו: **"גם הטלית יהיה מפשתן וציצית של פשתן. ותלמיד חכם יעשה הציצית בטלית ביי"ג חוליות בכל אחד מהציצית כנודע"**. ואף שכידוע בתכריכי המת לא משאירים ציצית כשרה, אלא פוסלים את אחת הכנפות כדי שלא תהיה הציצית כהלכתה, הדגיש רבינו כי הוא חפץ להיקבר בציצית כשרה.

לאחר פטירתו של רבינו היו תלמידיו נבוכים, וספק גדול העיק עליהם. מחד, הם רוצים לקיים את צוואתו של רבם הקדוש, אולם מאידך, כל בית ישראל הקפידו על המנהג פסילת הציצית, וכיצד ינהגו הם. כאשר הביאו את השאלה לפני המו"צ של הוראדנא, הר"ר דניאל זצ"ל, הורה בהחלטיות כי למרות שאצל אחרים לא היה מתיר לשנות ממנהג ישראל, אולם אצל רבינו הקדוש, שכל הליכותיו אמת ויראה, הוא ירא לשנות מהוראתו, ויעשו כמו שכתב בצוואתו.

אמנם בשעת הקבורה אירע דבר מופלא, ובעת שהורידו את רבינו אל קברו, הסתבכה אחת הציציות ביתדות התחובות באדמת הקבר^{מב}, ניתקה ממקומה ונפסלה, לתדהמת כל הנמצאים^{מג}.

דבר הסתלקותו היכה בתדהמה את כל בני עירו, ואף עטף באבל כבד את כל יהודי ליטא, אשר שמו הלך לפנייהם, להורות להם את הדרך אשר ילכו בה. בכל העיירות הסמוכות לעיר הוראדנא נישאו הספדים מרים על ה'צדיק שאבד',

^{מב}. היו אלו יתירות מיוחדות שהועמדו בצידי הקבר על פי הוראתו הברורה של רבינו בצוואה, וזה לשונו שם: "והריני גוזר ואומר שלא יעשו לי ארון כלל בקבר. גם בצידי הקבר לא יהי' שום עץ ומכ"ש שלא יכסו הקבר בנסרים. אך כזה יעשו: יתקנו מקודם הקבורה ששה חתיכות עצים עובין בערך רוחב אגודל ורחבן כערך שלשה אצבעות ואורכן כרוחב הקבר ומעט יותר כשנים וג' אצבעות בכדי שבמעט זה יוכלו להתחבם בצידי הקבר למעלה מהגוף שלשה רבע אמה, היינו שני חתיכות עצים הנ"ל. יתחבם אחת במקצוע ממש לצד הראש ואחד במקצוע לצד הרגלים ור' חתיכות יתחבם ברוחב הקבר רחוק א' מחבירו" וכו'.

^{מג}. מעשה זה מוזכר לראשונה מפי תלמידו הר"ר העשיל ריינס זצ"ל, בהקדמתו לצוואת רבינו. [יצוין כי גם אצל הגר" מוילנא זצ"ל מקובל כעין זה, שצידי לקבורו בטלית מצויצת כשרה, ומחמת איזו סיבה שהיא לא יכלו לקיים את בקשתו (ראה עליות אליהו הערה קיט).

ומנהיגי הקהילות עוררו את שומעי לקחם ללמוד בנפשם מעט ממורשת חייו של רבינו זי"ע, אשר הנחיל בספריו ובכתביו, וליטול על עצמם סאה גדושה של מוסר ויראה מאשר לימד לתלמידיו.

רבים מן ההספדים מופיעים בספרים שיצאו לאור בדורות האחרונים, שם מועלים ניצוצות מלהבת הקודש של רבינו, למען ישמעו ויראו את 'עמוד האש', יכוונו ליבם לעברו, ויאירו עיניהם בתוך חשכת הגלות.

גם ציונו הקדוש של רבינו זי"ע הפך והיה לתל תלפיות, שכל פיות בני ישראל פונים אליו להפיל תחינה ובקשה, ולהיושע בזכותו של רבינו. ידוע כי הרה"ק רבי מנחם מענדל מדובראווע זצ"ל, הנודע כפועל ישועות ושמכל הערים שסביבו נהרו אליו חולים ואומללים להתברך מפה קדשו, היה נוהג מדי חודש בחודשו לפקוד בערב ראש חודש את העיר הוראדנא, בבואו להשתטח על קברו של רבינו בעל 'יסוד ושורש העבודה', והיה מתפלל שם כי יקומו ברכותיו אשר בירך את חולי ישראל.

"עֲטֶרֶת זָקִיִּים בְּנֵי בָּנִים" (משלי יז ו)

צאצאים רבים היו לרבינו בחיי חיותו, אך לא זכה לגדל את כולם על ברכיו, כי לאחר חולי ומכאוב נפטרו על פניו. מתוך בניו הנותרים, ידועים לנו רק שני בנים שזכה לראותם מבראים מחוליים, ואלו שמותם: רבי משה ורבי אריה.

מד. אחד ההספדים הידועים, הוא אשר נשא הר"ר הלל מקובנא זצ"ל, מו"ץ בעיר ראצקי, מובא בספרו 'הלל בן שחר' במאמר 'הספד חכם ונשיא'.

מה. תולדות מנחם (עמוד 95), בשם 'הרב המאור הגדול', צדיק ונשגב מ' חד"ש הי"ו, רב מנאוידוואהר, בענין זה מובא שם עוד, כי פעם אחת שאלו יחידי סגולה את פיו של הרה"ק מדובראווע, האם נביא הוא או בן נביא, כי הוא קולע אל השערה ולא יחטיא בברכותיו, וענה בענותנותו הגדולה לאמר: "מעודי לא שקרתי ח"ו במו פִּי, ולא הוצאתי כזב מפי מנעורי עד היום, ע"כ לא יעשני השי"ת לאיש זבים, ובִּרְכָתִי – בִּרְכָה, ב"ה".

מו. על פי צוואתו (סימן מג) וזה הלשון שם: "בניי אהובי, מעיד אני על עצמי, אף שהיה לי בנים רבים, אך לא זכיתי לגדלם כולם, בעוה"ר, לא נשקתי אחד מהם מעולם ולא לקחתי אותם על זרועי מעולם, ולא נהגתי עמם בשיחה בטלה, חס וחלילה" וכו'.

מז. בהסתמך על דברים נשגבים שכתב רבינו בצוואתו (סי' יא) [אודות הכוונה בברכת 'רפאנו' שבשמו"ע], ושיש בהם כדי ללמד טפח ויותר על אורחות חייו המופלאים ועל דבקותו התמימה בהשי"ת. וזה לשונו שם: "ובברכה שניה בתיבות 'רופא חולים', בניי אהובי, הידוע ועד הוא יעיד עלי שנתתי לו ית"ש וזתעלה הודאה עצומה במחשבותי בתיבות אלו, על ששלח רפואה שלימה לכס, היינו אתה בני משה שנצרכת מאד לרפואה בעת ג' שנים אחר החתונה שלך, שרופא אותך בביתי ר' עובדיה מק"ק שטוצין בעו"ה, ואתה בני אריה ג"כ שנצרכת מאוד לרפואה מן השמים בעת שבאתי מהדפוס עם חבורי, שהיית שוכב על ערש דוי בבית ר' יהודא חייט והיית בסכנה גדולה אז כפסע

בנו רבי אריה זצ"ל מילא את מקומו ברבנות העיר הוראדנא, ואף הנהיג את הקהילה אשר ב'קלויז' שהוקם על שם אביו – רבינו זי"ע"ש. [הידועים לנו ממשפחתו של רבי אריה זצ"ל: חתנו הר"ר אברהם דב מקמיניץ, בעמח"ס 'זכר אברהם'].

תלמידיו שומעי לקחו היו רבים מספור, אולם מתוכם ידועים לנו שניים, שהיו דבוקים ברבינו זי"ע ובמורשתו הקדושה בכל נימי נפשם:

א. הרה"ק רבי נחום [נחומק'ה] ב"ר עוזיאל זצ"ל מהוראדנא - ה'שמש' הצדיק של הקלויז בהוראדנא, שנודע בגדלות מעשיו ובצדקות דרכיו המופלאים. הוא היה תלמיד ותיק לרבינו זי"ע, והיה 'כרעא דרביה' במידות נעלות ובעבודה תמימה.

ב. הרה"ק רבי יהושע [העשיל] ב"ר אריה לייב רייניס זצ"ל, מחכמי פולין, שנודע כמופלג בתורה וביראה [חיבר את ההגהות על ביאורי משניות להגר"א מוילנא זצ"ל]. תלמיד מובהק היה לרבינו זי"ע ואף זכה להיטמן סמוך לצינונו הק'.

מלבדם, מצויים עוד מאות ואלפים מישראל, אשר קשרו נפשם בתורתו של רבינו זי"ע, והם לו 'תלמידים' במורשתו ובמסורת שהשאיר אחריו לנחלת הכלל. הספר 'יסוד ושורש העבודה' משמש להם כ'עמוד האש' אשר ילך לפנייהם, ו'אָפּער יוציאם ו'אָפּער יביאם' (במדבר כז יז), 'יוציאם' ממלתעות היצר ו'יביאם' תחת כנפי השכינה. אלו, השותים בצמא את דבריו וסודות תורתו, רואים בספרו של רבינו את 'היסוד והשורש לעבודתם' עלי אדמות.

בין המות, שהיית יאוש בעיני רוב בני העיר, ושלח לך השם יתעלה ברחמי הגדולים רפואה שלימה.

ומשני עתים הללו לא נעדר שום תפלה שלא נתתי הודאה עצומה במחשבותי להשם יתעלה בתיבות אלו 'רופא חולים', על ששלח אז רפואה לכם, גם בחתימת הברכה של ברכת 'רפאנו', גם בברכת 'יוצר אור' בתיבות 'בורא רפואות'. וגם מעתה אם יגזור השם יתעלה אותי בחיים ויארץ ימי ושנותי, בלי נדר לא אשכח ג"כ מליטן לו ית"ש הודאה על זה בתיבות הנ"ל עד יום פטירתי בלי נדר. זמכ"ש שלא מנעתי מליטן הודאה להשם יתעלה בתיבות הנ"ל על רפואת המקרים בכל עת, הן על רפואתי מאיזה מיחוש, הן עליכם ובבני ביתי, זכרו בני זאל תשכחו גם אתם עבודה כזה וכיוצא".

מת. הסברא נותנת שרבינו קרא את שמו 'אריה' על שם רבו המובהק של רבינו הגאון המקובל רבי אריה לייב עפשטיין מקניגסברג, בעל 'הפרדס'.

מט. וכך נמצא חרות על לוח מצבת קברו של רבי אריה ז"ל, בנו של רבינו: "ארז בלבנון שמו ינון הלילו - וזעקו ברמה בנהי ארימה - ראשי הקלויז על בנן של קדושים - גזע ישישים נפש חשובה - יקרה כחמה ברה איך נסתלקתה מאתנו לשמים וישארו עולליו הקטנים כאפרוחים בלי כנפים פורחים, הלא הוא הרב מהור"ר אריה בהרבי מהור"ר אלכסנדר זיסקינד, עובד השי"ת ושבק חיים לכל חי ביום ו' עש"ק לחודש ב"ך סיון שנת 'עלה אריה מסבכו לארץ החיים' לפ"ק תנצב"ה".

"מורשה להנחיל" (תפילה לש"צ בראש השנה)

חיבוריו של רבינו זי"ע, אשר העלה בגליון הספרים, הם הברכה אשר השאיר לתלמידיו וליורשי לקחו, והם אשר קירבו מאות אלפי יהודים לעבודת ה' בתמימות אמתית ובדבקות עילאית. ואלו שמותם:

א. 'סוד ושורש העבודה' - ספר המוסר אשר נחל בליבותיהם של מבקשי ה', וקנה שביטה בבתייהם של ישרי נפש ותמימי דרך. אלו, ראו בו מוקד להבה לעבודת ה', המעורר לבבות ישנים ומקיץ נרדמים לעמל המוסר. נדפס בכמה וכמה מהדורות, החל מהדפוס הראשון שנדפס על ידי רבינו בעצמו, בשנת תקמ"ב בעיר נאוו-דוואהריא.

ב. קרני אור [או 'ספר הבהיר']- השאיר רבינו אחריו ברכה רבה בגליונות ספר זה, שהוא חיבור נפלא על הזוהר הקדוש, ומכיל ביאורים עמוקים וברורים על דברי הזוהר, על פי כתבי האר"י ז"ל ותלמידיו. בספרו זה העלה רבינו חידושים רבים אשר שמע מאת רבו הגאון המקובל רבי אריה לייב עפשטיין מקניגסברג, בעל 'הפרדס'. חכמי הקבלה מהדורות המאוחרים חיבבו את הספר והחשיבוהו עד מאוד [נדפס בוילנא – ראם בשנת תרמ"ג].

ג. צוואות – פרקי צוואה שרשם רבינו זי"ע לבניו ולאנשי ה'חברא קדישא':

הצוואה הראשונה היא לבניו, ויש בה מ"ו פרקים של הדרכות והנהגות אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ללכת בדרך טובים על פי הכוונה הטהורה^{נא}, אל צוואה זו צורפה 'צוואה קטנה' אשר באה להדריך את בניו כיצד ינהגו לאחר פטירתו, בענייני אבלות וזכרון נשמתו.

הצוואה השניה אשר כתב רבינו היא לאנשי ה'חברא קדישא' אשר יתעסקו בו לאחר הסתלקותו, ובו הוא מצווה אותם.

^{נא} טרחה רבה טרח רבינו עד שעלה בידו להוציא את הספר לאור, כך כתב בעצמו (בסוף שער המפקד), על אשר מתחילה הדפיס י"ב שערים ללא 'שער הכולל', הואיל ו"תמו וגם ספו כספי וזהב", ובפתח 'שער הכולל' (במהדורה שאחר כך) כתב: "על כן אזורתי כגבר חלצי, להתאמץ בכל התאמצות כוחי ויכולתי, ועל ה' יהבי השלכתי, להדפיס את שער הכולל..."

^{נא} מהדורות נוספות מספר זה הודפסו בשנת תקנ"ה בהוראדנא, תק"ע במינסק, תקע"ד בוורשה, תקע"ז בוילנא והוראדנא, תקצ"א בוילנא, תרי"ד בוורשה, ובשנת תרל"ה הודפסה מהדורה בלבוב ובוורשה.

^{נב} נדפס על ידי נכד רבינו, אב"ד קמניץ שבליטא, הרב משה הלוי זצ"ל, על פי כתב ידו של רבינו. ^{נג} צוואה זו נדפסה בהרבה מהדורות, אחת מהן נקראה בשם 'חוקי חיים', והיא תרגום של הצוואה ללשון אשכנז-יהודי (וילנא תק"ץ). כמו כן נדפסה הצוואה בארם צובה (תרס"ה), ואז נפוצה אף בקרב בני עדות המזרח,

ד. תיקוני טעויות – ליקוט נרחב של טעויות דפוס שנשתרשו בפירוש רש"י, לספרי נביאים וכתובים¹². ליקוט זה צורף בחלק מן המהדורות הראשונות לספר "סוד ושורש העבודה" [לפני הצוואות, בסוף הספר].

אולם מאחר ורוב התיקונים שהובאו בחיבור זה, תוקנו כבר במהדורות הנ"ך המודפס בזמננו, על כן ראו לנכון המדפיסים של ספרי רבינו [במהדורות האחרונות] להשמיט את החיבור הזה מעל גבי ספרו של רבינו זי"ע, כי כבר אין בהם צורך.

ה. ביאור גבולי ארץ ישראל המובאים בספר יהושע, וביאור בנין שלמה המלך שבספר מלכים, וביאור בנין העתיד והגבולים שבספר יחזקאל – אלו חיבורים שחיבר רבינו זי"ע לתועלת הלומדים וטובת הבנתם בעניינים אלו, אשר גם אלו שנתבארו בספרי המפרשים הראשונים, הובאו בקיצור כלשונם, ואינם מבוארים כל הצורך לבני הדורות האחרונים¹³.

אקדמות מילין בפתח השערים,
על פני יריעה קטנה מקובצים,
ובהם מעט ניצוצי אורה מזהירים,
אודות משנת התורה ממרומים,
אשר הנחיל רבינו לתלמידים.
להתוודע ולגלות עומק הענינים,
הכוונה התמימה וטעמי הדינים,
פשטות המוסר וטהרת הייחודים,
העולות מאליהן מתוך אש להבים.
ינשאו השערים וישכילו המבקשים.

תורה תמימה העמיד רבינו בהיכל ה', קבע בה מסמרות של יראה, והנחילה בטהרתה לתלמידיו – שומעי לקחו. את תורתו זו לא הוריד משמי מרומים, ואף לא הביאה מעבר לים, אלא היתה עמו בפיו ובלבו, לעשותה ולשומרה כל ימיו¹⁴.

נד. הכוונה לטעויות שנחלו בדפוסים הראשונים 'דפוס זולצבאך' (תקכ"ג) ו'דפוס אמשטרדם' (תקי"ז).
נה. כלשוננו הקדוש בפתח אחד החיבורים הללו (תחילת ביאור בנין העתיד שבספר יחזקאל): "לכן בכדי לזכות את הרבים, אנשים כערכי, אמרתי אלה נא ואספתי באמרים אחרי הקוצרים, ביאור קצר וכו', בכדי שיהא פירוש בנין יחזקאל, ערוך בטיב פירושו כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני כל האדם, וכל אדם יקח מן המוכן לפניו להבין ולהורות את צורות הבית בכל מוצאיו ומובאיו, ולא יצטרך לחפש אחריו אנה ואנה".

נו. אך יותר מאשר כתב בספרו או בצוואתו – היו מידותיו, ולא העלה בספרו אלא חלק מהנהגותיו הנשגבות. וכך כותב רבינו בצוואתו (סי' יג): "אך דעו בניי אהוביי, שבדאי כפלי כפליים כהנה

יצירת המופת - 'יסוד ושורש העבודה', שיצאה מתחת ידו של רבינו זי"ע, נתגלתה בהדרה: משנת חיים סדורה וערוכה על שולחנו של הלומד, להדריכו בסדר היום על פי תורת היראה הצרופה, להנהיגו במשעולי הדרך אשר ילך בה, ולהחזיר את המחשבה האלוקית בכל מעשה גשמי.

פרקי הספר שנערכו על ידי רבינו בעצמו, כתובים בבהירות מופלאה ובסדר מופתי, בלשון צחה ובשפה ברורה. דבריו גדושים במוסר נוקב כליות ולב, המעורר את הלומד לאהבה וליראה את הבורא יתברך שמו. בין הפרקים עולה דמותו התמידה והטמירה של רבינו זי"ע, אשר קודם לכתיבתם, קיימים על נפשו, כ'נעשה' הקודם ל'נשמע'. בכל ענייני הספר היה רבינו בבחינת 'הוא היה אומר' – קודם 'היה' – בעצמו, ואחר כך היה 'אומר' – לאחרים.

ומי לנו גדול כרבינו זי"ע, אשר העיד בצוואתו כך (סימן ה): "ועתה אכתוב לכם בניי אהוביי, הנהגתי מיום עמדי על דעתי בעבודת יוצרנו ובוראינו ית"ש ויתעלה, בכדי שיהיו לנגד עיניכם בתמידות ותזהרו בהם גם אתם ובכיוצא, ואכתוב רק מה שתעלה על זכרוני הנהגת המעשה והדבור והמחשבה, שהיא עיקר האדם, לבד כל הכוונות שכתבתי בחבורי הנדפס, מעיד אני עלי שמים וארץ, בניי אהוביי, שלא נעדר אחת מהנה שלא כוונתי בעצמי בכל התפלות ובכל ההודאות ביתר שאת וביתר עוז ועוד רבים כהנה וכהנה שלא היה ביכולתי להציג בחבורי כוונתי אותם בעז"ה, מחמת גודל אהבת השם יתעלה ב"ה וב"ש. ואתם בניי אהוביי תזהרו מאוד עכ"פ לכיון מה שכתבתי שם. זה יתן חכמה".

נמצאנו למדים, כי את יצירת המוסר הזו טווה רבינו במו ידיו, את יסודותיה – יצק, ואת שורשיה – נטע. עבודתו זו היתה אבני הדרך בכל הליכותיו, ליראה ולאהבה, באמת ובתמים. זו הסיבה שהספר הקדוש 'יסוד ושורש העבודה' לא התקבל בתפוצות ישראל כ'ספר בעלמא', אלא נעשה להם כ'מורה דרך' במסילות הישרים, וכ'סעד לתומכם' באורחות הצדיקים, כאשר המחבר זי"ע – בעל השמועה עומד לנגדם, ואומר להם: 'כזה ראו וקדשו'.

בעומק הכוונה הפשוטה

בספר 'יסוד ושורש העבודה' גילה רבינו טפח מתוך טפחיים, מאותה מידה ארוכה של תמימות עמוקה ועמקות פשוטה. תמימות במחשבה התמידית שהעמיק

וכהנה שהייתי נוהר בהם ולא העליתי אותם בכתב להזהיר אתכם עליהם, עבור שרבים הם". כך גם היא המסורת בין חסידיו הרה"ק רבי נחמן מברסלב זצ"ל, שאמר על רבינו כי 'הוא מאותם צדיקים שגדולים מספריהם', כלומר, יותר מאשר כתב לפנינו – היה בו.

בה עד קרקעיתה, וחקר בה בפשטות יהודית שורשית, ללא כחל וללא שרק, בלי מניעות של 'מה יאמרו הבריות', ובלי חשבונות והתחשבנויות.

רבינו העמיק בכל מצוה ומצוה, כדי לייחד את הייחוד הראוי לה, וכך נהג קודם לכל פעולה, חקר והתבונן בכל הליכותיו כדי לידע את המעשה אשר יעשה, ואת הכוונה הראויה לאותה שעה. על ידי פרקי השערים הנשגבים של ספר 'יסוד ושורש העבודה', נוכל להכיר מעט מאותם ייחודים עילאיים שהקדיש רבינו כ'הכנה למצוה', להציץ מעט לתוך היכלות חייו, ולדעת קצת מסודות מחשבותיו הטהורות.

על פי משנתו של רבינו עיקר העיקרים בכל מעשה של מצוה היא 'הכוונה' הנלווית אליו, ומצוה הנעשית ללא מחשבה נכונה, כמוה כ'גוף בלי נשמה'¹. זה הוא הברית התיכון בספרו הקדוש, וכזו היתה מורשת חייו כצוואה לתלמידיו ולמהלכים באורחותיו.

התמימות וישרות הלב העולות ממילותיו של הספר, הם אשר הביאו רבים מישראל לקשור את נפשם עמו, לקבוע בו שיעורים בחבורות, ולשתות בצמא את דבריו. מסופר כי כמה וכמה מגדולי ישראל זכרונם לברכה, היו קובעים שיעורים ברבים כדי ללמוד מתוך הספר 'יסוד ושורש העבודה', ביניהם ידוע כי הרה"ק רבי נחום מהוראדנא זצ"ל, שהיה תלמיד לרבינו, היה לומד מספר זה עם חבורה מתלמידיו, וכך גם בעל ה'חפץ חיים' זצ"ל, שקיבל ממנו הנהגה זו, היה מקיים שיעור ברבים ללימוד בספר זה².

לומדי הספר הקדוש הזה, מסוגלים לברכתו המפורשת של רבינו זי"ע, אשר הרעיף ברוחו על כל אשר ילמד בספרו, וכלשונו בצוואתו (לחברא קדישא): "גם מכל לומדי התורה הקדושה, אף מי שלא קבל מעולם דבר מה מחבורי, בקשתי היא במאד מאד שיקבעו בו שעור לימוד בכל יום, ומבטיח אני אותם שאהיה מליץ טוב בתמידות בעדם בעולם העליון ולהשומע יונעם".

* * *

נז. ראה אברבנאל על מסכת אבות (פ"ב מ"ג), צדה לדרך (מאמר ראשון ח"א פ"ה).
נח. כעדותו של רבי אריה, בנו של ה'חפץ חיים' זצ"ל.